

La introducció del darwinisme en el sistema educatiu de les Illes Balears

Joan March Noguera

Grup d'Investigació d'Història de la Salut-IUNICS-UIB

A les Illes, l'any 1859 hi havia tres institucions educatives on es podia ensenyar el que significava l'*Origen de les espècies*, l'obra cimera de Darwin: el Seminari Conciliar de Sant Pere (1700-), l'Institut Balear (1836-) i l'Escola Normal de Mestres de les Balears (1842-). Posteriorment, l'any 1864 es va crear l'Institut d'Eivissa, l'any 1865, l'Institut de Maó, l'any 1872, l'Escola Normal de Mestres (femenina) i posteriorment, l'any 1880, l'Escola Mercantil (1880-1884), batejada posteriorment amb el nom d'Institució Mallorquina d'Ensenyança (1884-1887).

Ens centrarem en la darrera de les institucions esmentades, l'Escola Mercantil, que com que era una institució de caràcter privat, va tenir la possibilitat real d'ensenyar amb llibertat els principis que consideraven oportuns amb el seu ideari fundacional, que no era altre que el de la llibertat d'ensenyament.

L'Escola Mercantil es va crear l'any 1880 per tractar d'implantar a les Illes una institució d'ensenyament, amb la mateixa filosofia que la madrilenya "*Institución Libre de Enseñanza*" posada en marxa 4 anys abans per un grup de catedràtics de la "*Universidad Central*", deixebles de Julián Sanz del Río (1814-1869), misser i filòsof, com Nicolás Salmerón (1838-1908), misser, filòsof i maçó, Francisco Giner de los Ríos (1839-1915), misser i filòsof, Gurmensindo Azcárate ((1840-1917), missers tots ells i seguidors de les idees filosòfiques del filòsof i maçó alemany Karl Krause (1781-1832).

Així, un grup de professionals liberals radicats a Mallorca, com el filòsof, pedagog i catalanista Mateu Obrador (1853-1909), cap d'estudis de l'Escola), el tècnic mercantil Josep Otero (1847-1925), administrador de l'Escola, el misser i polític liberal Alexandre Rosselló (1853-1923), director de l'Escola i el metge darwinista i liberal Joan Munar (1846-1911), tots ells socis del segon Ateneo Balear (1877-

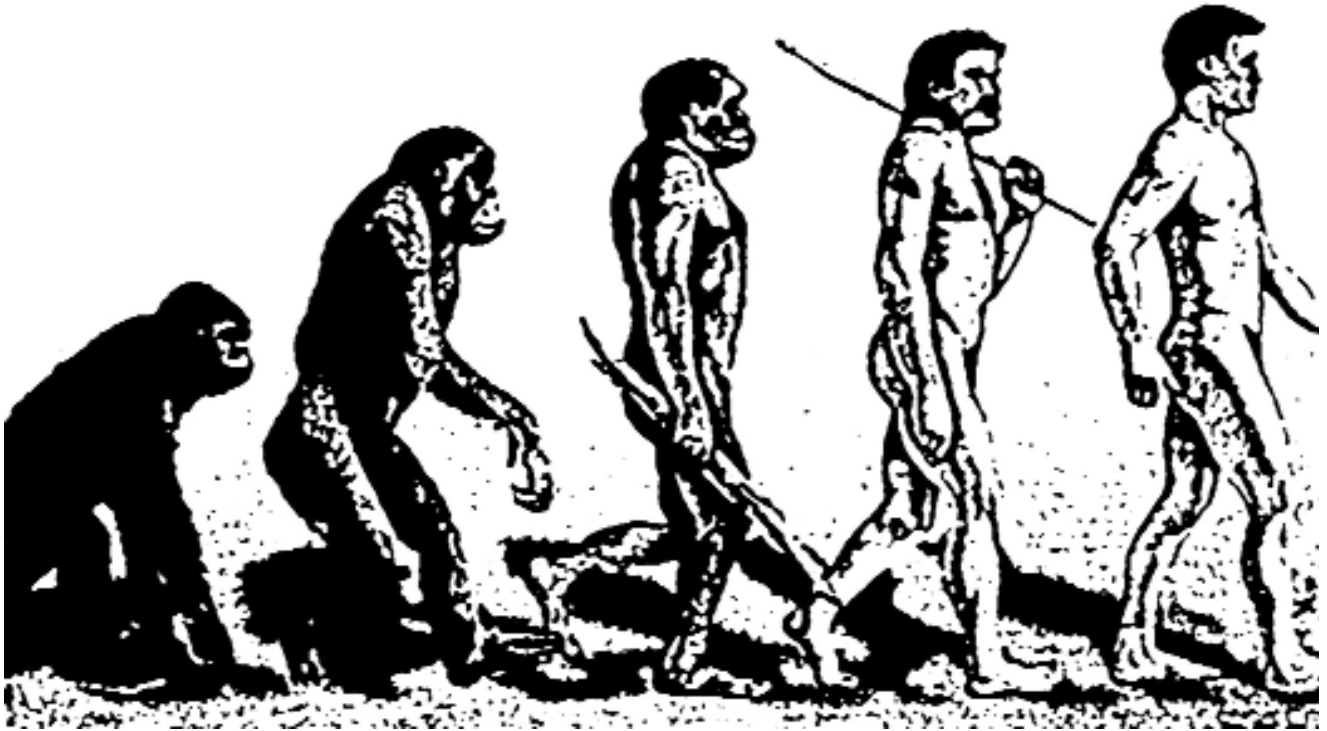
1892), entre molts altres, aconseguiren engrescar els sectors progressistes i liberals de la societat mallorquina i posaren en marxa l'Escola Mercantil. En relació al darwinisme que es pogué explicar a l'Escola, la millor manera és analitzar el *Boletín de la Escuela Mercantil* (1882-1886) dirigit per Mateu Obrador, ja que s'hi ressenyen les activitats escolars i extraescolars de l'Escola, així com articles de persones lligades a la institució mallorquina o a la institució madrilenya, que també va publicar un butlletí, *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* (1877-1936) en la seva primera etapa, al qual va estar subscripta des d'un primer moment l'Escola Mercantil.

En els diferents butlletins hi trobam els llibres que va anar adquirint la institució i els que li varen regalar els seus socis i simpatitzants. Així, en el primer número del *Boletín*, datat l'1 de gener de 1882, hi trobam que entre els primers llibres que va comprar l'Escola, apareix l'*Enciclopedia de la juventud*, de la catalana Editorial Bastinos, fundada pel català progressista Joan Bastinos (1816-1893), que va esser l'enciclopèdia per a joves més difosa del darrer terç del segle XIX. Hi trobam com autor, l'enginyer, anarquista i darwinista català Cels Gomis (1841-1915) d'apartats com "*La Tierra*", "*Las Plantas*" i del també català, doctor en farmàcia i naturalista Joaquim Marià Salvañà (1828-1902), autor de l'apartat "*Panorama zoológico*"

Hi trobam també el llibre del català de Mallorca, doctor en ciències, Josep Monlau (1832-1908), catedràtic a l'Institut Balear, lamarckià i respectuós amb el darwinisme, *Compendio de Historia Natural*.

El director de l'Escola, Alexandre Rosselló, va regalar 3 toms de "*Mémoires de l'Institut National des Sciences et Arts*", francès que es va alinear amb el darwinisme i una col·lecció completa de la revista *El Porvenir de Mallorca*, de l'any 1876, dirigida pel

Any Darwin a les Illes Balears
Darwin

farmacèutic, químic i darwinista mallorquí Pere Estelrich (1845-1912).

Al segon número, hi comprovam que el mateix Pere Estelrich va regalar la col·lecció completa del *Porvenir de Mallorca* de l'any 1877. En els números següents hi trobam:

De Georges-Louis Leclerc (Buffon) (1707-1788) ens informa que ja està completa la seva *Historia Natural* (30 toms). També completa hi trobam l'obra del metge i pedagog Pierre Larousse (1817-1875), el *Dictionneur Larousse* on s'explicava clarament el significat del darwinisme (16 toms). De l'entomòleg francès citat per Darwin, Maurice Girard (1822-1886) hi trobam *Les Insectes*. Del zoòleg darwinista francès Antoine Fortuné (1846-1900) hi trobam *Les meraveilles de la vegetation*.

Del zoòleg alemany darwinista, maçó i progressista Alfred Brehem (1829-1884), *La vida de los animales* (6 toms). Del geòleg darwinista i progressista espanyol Rafael Lozano Montes, *Mapa geológico de la isla de Mallorca*.

Valgui aquesta petita relació de les obres més significatives que trobam entre les obres rebudes a la biblioteca de la Institució, com una bona mostra que els alumnes tenien on consultar els temes de les ciències i concretament sobre el que era i significava el darwinisme. Encara més significatiu per veure el tarannà de la institució és conèixer escrits dels professors entorn a temes concrets, en aquest cas sobre el darwinisme.

Gràcies al *Boletín*, tenim proves molt concretes del pensament d'alguns dels professors. Així, Joan Munar va publicar en aquest butlletí el contingut de la conferència que va dur a terme el 29 d'abril de 1883 en els números 25 (pàgs. 197-199) i 26 (203-206) que duia per títol *La antigüedad del hombre*. En aquesta conferència, Munar fa una explicació de l'origen de l'home absolutament congruent amb les doctrines evolucionistes.

Però encara més definitori del que s'explicava sobre l'evolució a la Institució és examinar el que deia el cap d'estudis de la Institució Mateu Obrador, en el seu treball explicatiu dels continguts de les distintes

matèries que s'ensenyaven en els distints nivells educatius. Així, sota el títol general de *Los nuevos métodos pedagógicos* va desgranar al llarg de 1883 en els números 16 (pàgs. 121-125), 17 (pàg.129) *La enseñanza de la lectura*, 18 (pàgs. 137-141), *La enseñanza de la aritmética*, 19 (pàgs.145-147) *La enseñanza del dibujo* i de 1884 en els números 29 (pàgs. 225-228), *Enseñanza de la geografía*, 30 (pàgs. 243-245), 31 (pàgs. 255-256) *Enseñanza de la historia*, 32 (pàgs. 260-263) *Enseñanza de la geometría*, 33 (pàgs. 265-270) *Enseñanza de las ciencias naturales*, 34 (pàgs. 284-285) *Enseñanza de la Física*.

Vegem doncs un resum del que diu Mateu Obrador sobre l'ensenyança de les ciències naturals:

ZOOLOGÍA

Estudio del cuerpo humano, (partes visibles.)

Cabeza, cuello, tronco, extremidades. *Iguals nombres se dan a las partes análogas de los animales* [...]

El esqueleto humano.

[...] 4. *Presentar esqueletos de diferentes animales, y compararlos con el del hombre, sin entrar en pormenores. Cotejar siempre el animal disecado ó una figura del vivo, con su esqueleto.*

Mono: singular analogía con el hombre.

Murciélagos: transformación de las manos en alas...

Foca: transformación del cuarto posterior...

Delfín: transformación pisciforme de un esqueleto de mamífero...

3er Grado

[...] *Comparar el esqueleto humano con el de una ave, de un reptil, de un batracio, de un pez, haciendo notar los perfeccionamientos y las degradaciones sucesivas* [...]

Clase Superior

[...] 3. *Historia Natural del hombre. Época probable de su aparición en la Tierra. Sus estados sucesivos.*

Estado Bestial: (desaparecido).

Estado salvaje: (Ejemplos: esquimales, ostiakos, etc.)

Estado patriarcal: (arabes, pueblos nómadas.)

Estado bárbaro: (pueblos sedentarios, agrícolas, en continua guerra: turcomanos.)

Estado semi-culto: (poblaciones, industria, leyes, etc.)

Civilización: (cultivo de las artes, letras y ciencias: antiguos egipcios, griegos, romanos: pueblos europeos modernos.)

BOTÁNICA

1er Grado

[...] *En las herborizaciones, coleccionar las plantas tipos de familias, enseñando sus órganos y compararlas haciendo notar sus diferencias y semejanzas* [...]

Tercer Grado

[...] *Notar que las diferencias fundamentales entre los animales y las plantas subsisten sobre todo en las especies superiores, y que van menguando y desapareciendo al llegar a los grados inferiores de la escala orgánica* [...]

MINERALOGÍA, QUÍMICA, GEOLOGÍA

Segundo grado

[...] *Terrenos modernos, cuaternarios, terciarios, etc. (excursiones).*

Llamar la atención sobre la disposición de las capas geológicas, sobre las diferencias de composición y color de las rocas que las forman, sobre los sílex, grés, etc. Y sobre sus fósiles característicos, pecten, ostrea, nummulites, dientes de escualos, etc.) [...]

Tercer grado

N.B. En este año de estudios, hacer un repaso general. Fijar la significación de las diferentes épocas geológicas. Insistir sobre las causas permanentes que modifican la disposición y composición de los diferentes terrenos.

Pareix bastant evident que d'una forma pedagògica adequada, els alumnes de la Institució Mallorquina d'Ensenyança rebien clarament els fonaments de les teories evolucionistes. □